



УДК 821.161.2'373.46'373.421:02

Р.З. БІЛОУСОВА
м. Львів, Україна

СИНОНІМІЯ В ТЕРМІНОСИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОГО БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА ТА БІБЛІОГРАФОЗНАВСТВА

У статті розглянуто проблему синонімії в термінології, проаналізовано особливості синонімних відношень у межах терміносистеми сучасного українського бібліотекознавства та бібліографознавства.

Ключові слова: синонім, термін, терміносистема бібліотекознавства та бібліографознавства.

Стрімкий розвиток трансформаційних процесів, яких зазнало бібліотекознавство та бібліографознавство у зв'язку з інтенсивним поширенням інтернет-технологій, спричинило відчутне поповнення термінології численними новими терміноназвами. Усі лексико-семантичні явища в цій терміносистемі набули специфічних ознак, а їхній розвиток – нових особливостей. Це насамперед стосується синонімії між термінами бібліотекознавства та бібліографознавства.

Вплив позамовних факторів на українську бібліотекознавчу та бібліографознавчу термінологію дає змогу по-новому поглянути на синонімії зв'язки між термінами цієї галузі й дійти важливих висновків щодо власне потракування явища синонімії: а) у термінології загалом (явище бажане / небажане, шкідливе / нешкідливе, прийнятне / неприйнятне), яке й сьогодні неоднозначне в працях українських термінологів, і б) у термінології сучасного українського бібліотекознавства та бібліографознавства загалом.

Загальним питанням вивчення синонімії присвятили публікації (А.П. Коваль, 1965, І.М. Кочан, 1992, О.А. Мартиняк, 2008). Синонімію в українській телекомунікаційній термінології розглянула О.М. Польщикова. Особливості синонімії у сучасній терміносистемі музейництва окреслено у праці І.М. Фецько. Явище синонімії в українській фармацевтичній термінології висвітлила Г.П. Хирівська. Функціонування синонімів в українській морській термінології окреслила Н.М. Корнодудова. Основні типи синонімії бібліотечно-бібліографічної термінології (до середини 1990-х років включно) проаналізувала М.В. Сташко, однак проблему функціонування синонімів в українській бібліотекознавчій та бібліографознавчій термінології перших десятиліть ХХІ століття не тільки не втратила актуальності, а й вимагає ретельного дослідження, що й зумовило новизну даної розвідки.

Мета дослідження – виявити та описати особливості синонімних відношень у сучасній українській терміносистемі бібліотекознавства та бібліографознавства, проаналізувати та з'ясувати причини виникнення синонімії у досліджуваній терміносистемі. Об'єкт дослідження – сучасна українська термінологія бібліотекознавства та бібліографознавства. Предметом дослідження є синонімні відношення в межах терміносистеми українського бібліотекознавства та бібліографознавства.

Джерельною базою дослідження слугували сучасні українські термінологічні словники та довідники з бібліотекознавства та бібліографознавства.

Дослідження сучасних галузевих термінологій за останні кілька років свідчать, що думки термінологів традиційно розходяться. З одного боку, існує певне застереження щодо доцільності синонімії в термінології. Як зауважує дослідниця-термінолог І.М. Кочан, синоніми в термінології – явище неоднорідне: «у межах наукового стилю мови – синоніми небажані, навіть шкідливі, бо руйнують термін як дефінітивну одиницю системи. У професійно-виробничій сфері, в усному мовленні фахівців творяться і функціонують спрощені, скорочені терміни, які нерідко є випадковими, безсистемними й не вживаються поза виробничо-професійною сферою» (Кочан, 2008: 19).

Термінолог З.Й. Куньч наголошує: «Поява численних синонімних одиниць властива несформованій та неусталеній терміносистемі, однак наявність багатьох назв для одного і того ж наукового поняття може призводити до непорозуміння у наукових дискусіях, перешкоджати науковому поступу, а також це свідчить про недосконалість термінологічної системи» (Куньч, 2019: 39).

З іншого – учені допускають синонімію в термінології, доводять її органічність та необхідність: «Синоніми й варіанти в термінології – явище не бажане, але цілком реальне, його існування сприяє унормуванню фахової мови, бо з часом одна з одиниць починає домінувати, відтісняючи іншу на другий план» (Кочан, 2008: 19). А отже, «оскільки синонімія є своєрідною ознакою літературної мови, законом розвитку та існування мови, вважаємо, що немає підстав говорити про синонімію термінів як явище негативне й надлишкове або взагалі її заперечувати, бо на термінну лексику як на підсистему літературної мови поширюються закони останньої» (Фецко, 2014: 65). Деякі мовознавці пропонують такий підхід: синонімія є загальномовним явищем, а тому «термінну синонімію не слід цілком відривати від синонімії загальнонаціональної мови» (Турчин, 2014: 62).

Синонімія в термінології, однак, має помітно інший вияв, аніж синонімія загальноновживаної мови: загальноновживані синоніми різняться, за спостереженням А.П. Коваль, «тонкими смисловими й експресивними відтінками і становлять один із найважливіших стилістичних засобів мови», тим часом як «синоніми-терміни визначають одні й ті самі поняття, розрізняючись лише характерною ознакою, покладеною в основу називання поняття, і становлять досить специфічну категорію слів щодо їхніх стилістичних можливостей» (Коваль, 1965: 158).

Спостереження, яке висловила мовознавець А.П. Коваль понад пів століття тому («наявність синонімічних термінів у науковому стилі є хоч і небажаним, але неминучим наслідком бурхливого розвитку науки й техніки» (там само), є особливо актуальним стосовно сучасної української бібліотекознавчої та бібліографознавчої термінології (далі УББТ), яка інтенсивно оновлюється і поповнюється, а корпус термінів-неологізмів дослідники називають *новітньою*

термінологією (Герашенко, 2014). Учені виокремлюють дві можливості активізації розвитку синонімії в термінології і, відповідно, появу найбільшої кількості синонімів: 1) на початковому етапі становлення терміносистеми і 2) в періоди інтенсивного розроблення чи формування терміносистем під впливом мовних та позамовних факторів.

До сьогодні актуальним залишається питання синонімії та дублетності в термінології, про що українські мовознавці дискутували ще від 1920–30-их рр. і загалом, на думку О.Г. Литвин, «розглядали її як стимул до розвитку термінології» (Литвин, 2019: 113). Одні термінологи заперечують синонімію в термінології і визнають лише дублетність (Коваль, 1970: 225–226), інші доводять, що терміни, тотожні за значенням, «можуть відрізнитися іншими ознаками, наприклад, структурою, етимологією, ступенем сучасності, особливостями функціонування», а тому терміни, які збігаються за семантикою, можна класифікувати як абсолютні синоніми» (Булик-Верхола, 2018: 101). Третя позиція – у галузевих терміносистемах функціонують термінологічні синоніми, тобто дублети (Кочан, 1992: 16).

Саме такий підхід щодо визначення статусу слів-синонімів у термінології, на нашу думку, є найбільш прийнятним. У пропонованому дослідженні лексичної системи УББТ послуговуємося назвами *термінологічні синоніми* (або *синоніми-дублети*).

Корпус термінологічних синонімів (дублетів) у межах УББТ перших десятиліть ХХІ ст. дає нам змогу, з одного боку, констатувати збереження основних синонімних груп відповідно до вже раніше зробленого аналізу (М.В. Сташко та ін.); з іншого – кардинальні якісні та кількісні зміни стосовно розвитку синонімії.

У сучасній УББТ синоніми-дублети є очевидними. Із-поміж них виокремлюємо такі різновиди: а) лексичні, б) словотвірні, в) синтаксичні (структурні).

Лексичні синоніми в УББТ мають вияв у парах:

а) запозичений термін – український термін: *акумулювання – накопичування* ‘поступове поповнювання зібрання записів чи архіву внаслідок діяльності будь-якого типу’ (ІР-СЗСТ 11), *абонент – користувач* (ІР-СЗСТ 117), *адаптація – пристосування* ‘робота незавершена / завершена, яка походить від іншої праці, спеціально перероблена й призначена для іншого носія або іншої літературної чи музичної форми’ (ІР-СЗСТ, 10); *журнал – часопис* (ІР-СЗСТ 75); *підроблений документ – фальсифікат, наклад – тираж* (ІР-СЗСТ 135); *відгук – рецензія* (ІР-СЗСТ 40) та ін.;

б) запозичений термін – запозичений термін: *цифрова книга – електронна книга* (СІБТел); *еквівалентні стандарти – гармонізовані стандарти* (ІР-СЗСТ 47), *недетерміноване електронне видання – інтерактивне електронне видання* (ІР-СЗСТ 143), *ремонт (книги) – реставрація (книги)* (ДББ 193); *конволют – алігат* ‘книга, механічно складена з кількох самостійно виданих різнотипних творів друку або рукописів, опрацьованих в один том’ (ДББ 107) та ін.;

в) український термін – український термін: *частина – складник* (Сташко 14), *вступ – передмова* (Сташко 24), *книжковий злодій – книгокрад* (Сташко 26), *вибірка – витяг* (Сташко 27), *додатковий опис – допоміжний опис* (ДББ 61–62), *застібки (книги) – зав’язки (книги)* (СКТ 60), *читачезнавство – читачівство* (СКТ 157), *упорядник – укладач, україніка – українознавство*

(ДББ 227) та ін. Спостерігаємо свідому активізацію у сучасному вжитку одного із пари синонімів УББТ та усунення іншого (подаємо його нижче другим у парі) як пережитка терміносистеми радянського періоду, наприклад: *покликання – посилання* (ІР-СЗСТ 170), *поличний напис – поличний ярлик* (ДББ 175), *поличний індекс – розстановочний індекс* (ДББ 175) та ін.;

г) сучасний термін – застарілий термін: *щоденник – діарій (діаріуш)* (СКТ 50); *зношений документ – ветхий документ, зношеність документа – ветхість документа* (СОТБД22), *ініціал – заголовна літера – буквиця* (СКТ 28); *реєстр – розпис* (СКТ 127), *коректор – справник* (СКТ 152) та ін.

Синоніми в УББТ об'єднуються в пари та ряди із різною кількістю синонімів-компонентів:

1) два компоненти: *інтернет-орієнтована довідка – вебліографічна довідка; подарункове видання – сувенірне видання* (СКТ 141), *бібліографічна рідкість – рідкісна книга* (СКТ 21), *пробіл – проміжок* (СКТ 123), *титульний аркуш – титульна сторінка* (СОТБД 44), *наочні посібники – візуальні посібники* (ДББ 134), *персональний автор – індивідуальний автор ‘особа, яка написала твір або взяла участь у його складанні’* (ДББ 168), *центральний каталог – зведений каталог* (ДББ 238), *бібліографічна евристика – бібліографічний пошук* (СКТ 55) та ін.;

2) три компоненти: *наскрізна пагінація – суцільна пагінація – продовжувана пагінація ‘пагінація документа, складеного з кількох друкованих одиниць, частин чи випусків, яка здійснюється з першого до останнього елемента документа’* (ІР-СЗСТ 135), *шифр зберігання документа – бібліотечний шифр – поличний індекс* (СОТБД 47); *висновок – підсумок – резюме* (ІР-СЗСТ 38); *писемний документ – текстовий документ – літературний документ* (КТСБСІ 22), *діалогова інформаційно-пошукова система – інтерактивна інформаційно-пошукова система – онлайн-інформаційно-пошукова система ‘інформаційно-пошукова система, призначена для пошуку інформації в діалоговому режимі’* (ІР-СЗСТ 59) та ін.

Треба зауважити різний статус термінів з огляду на сферу їх використання, т. зв. стилістична диференціація, зокрема за категорією ‘літературне загальноживане слово – розмовне слово’: *пересувна бібліотека – бібліобус – бібліотека-пересувка* (ІР-СЗСТ 163), *метелик – прокламація – летучка, підроблений оригінал – фальсифікат – фальшивка* (СКТ 94) та ін.;

3) чотири компоненти: *віртуальна бібліотека – мережева бібліотека – електронна бібліотека – онлайн-бібліотека; повторне видання – нове видання – перевидання – передрук* (ІР-СЗСТ 167); *класифікаційне індексування – бібліографічна систематизація – класифікаційна систематизація – систематизація ‘процес вираження змісту документа та або запиту інформаційно-пошуковою мовою’* (СОТБД 27) та ін.;

4) шість компонентів: *споживач інформації – споживач – одержувач інформації – реципієнт – користувач інформаційної системи – абонент бібліотеки* (СОТБД 43); *краєзнавча бібліографія – крайова бібліографія – бібліографія місцевого друку – місцева бібліографія – топовібіографія* (ДББ 111) та ін.

Синоніми в УББТ об'єднуються в ряди, компоненти яких мають різну структуру (таке явище, за визначенням І.М. Кочан, є міжрівневою синонімією (Кочан,

2008: 17)). За структурою аналізовані синоніми-дублети УББТ поєднуються в такий спосіб:

а) однокомпонентний термін – однокомпонентний термін: *абреже – екстензо* (СКТ 9, 55); *фрагмент – уривок* (Сташко 144), *палітурка – оправа* (СКТ 108), *хронікалізація – датування* (ДББ 237), *передмова – вступ* (СКТ 115) та ін.;

б) однокомпонентний термін – термін-юкстапозит (із другою частиною композитом): *правдник – оригінал – документ-першоджерело* (ІР-СЗСТ 154);

в) термін-словосполучення – термін-юкстапозит: *багатомовний словник – словник-поліглот* (ДББ 205);

г) термін-композит – термін-композит: *буктрейлер – книготрейлер* (УБЕел), *книгознавство – бібліологія* (ІР-СЗСТ 108), *бібліофобія – книгофобія* (СКТ 26), *бібліософія – бібліофілософія* (СКТ 25), *фотогравюра – геліогравюра*, *фотонабір – фотоскладання*, *філігранологія – філігранознавство* (СКТ 40), *словолитня – шрифтоливарня* (СКТ 137), *книголюб – книгоман – бібліоман – бібліофіл* (Сташко 20), *бібліотека – книгозбірня* (Сташко 20), *діловодство – справочинство* (Сташко 33), *довготерміновість – довгостроковість* та ін.;

г) однокомпонентний термін – термін-словосполучення: *вкладний аркуш – вкладень* (Сташко 25), *букдизайн* ‘художнє оформлення книги в широкому розумінні’ – *дизайн у книзі, художнє конструювання книги* (СКТ 28); однак переважно перший є запозичений, другий – власне український: *екслібрис – книжковий знак, суперекслібрис – книжковий знак на палітурці* (ДББ 103), *колонтитул – посторінкові заголовки* (ДББ 105), *унітерм – координатний покажчик* (ДББ 108, 227), *лясе – книжкова закладка* (ДББ 115), *копірайт – авторське право* (ІР-СЗСТ 10) та ін.;

д) однокомпонентний термін – термін-композит – термін-словосполучення: *інформатика – інформацієзнавство – інформаційна наука* ‘галузь знання, що досліджує функції, структуру та розповсюдження інформації, а також керівництво інформаційними системами’ (ІР-СЗСТ 92); *дублетність – багатоекземлярність* ‘можливі надлишкові примірники і примірники документів, що з часом перестали відповідати рівню попиту і потребам користувачів і бібліотеки’ (СОТБІД 19) та ін.;

е) термін-словосполучення – термін-словосполучення: *віртуальна довідка – цифрова довідка – електронна довідка – довідка в реальному часі* [257]; *дефектний примірник – акефалічна книга* (СКТ 47), *разове видання – неперіодичне видання* (СКТ 126), *унікальний архівний документ – унікальна документальна пам’ятка* (ІР-СЗСТ 219), *шифр зберігання документа – бібліотечний шифр – поличний індекс* (ІР-СЗСТ 168), *допоміжний фонд – резервний фонд* (ДББ 64) та ін.

Окрім синонімії, у терміносистемі УББ активно функціонує і варіантність. Причини виникнення цього явища різні: а) потреба номінування нових предметів і явищ (намагання створити вдале найменування, яке б найкраще виконувало номінативну функцію, призводить до появи кількох термінів з однаковим значенням); б) потреба перейменування (переважно застарілих або недосконалих термінів; причинами перейменування є полісемія терміна, його неточність і багатокомпонентність, невідповідність нормам літературної мови); в) результат паралельного номінування предметів чи явищ, які вже мають назву в українській мові (Малевиц, 2019: 103).

Унаслідок паралельного номінування виникає більшість термінів-варіантів, а головний чинник такого виникнення – принцип мовної економії (багатослівні

терміни поступаються коротшим варіантам, абрєвіатурам, символам), принцип стилістичної доцільності і принцип орфографічної відповідності. Ось чому паралельне найменування в галузевій термінології допомагає якнайповніше задовольнити потреби наукового спілкування в різних ситуаціях і забезпечує належний рівень культури української наукової мови.

Українські мовознавці активно обговорюють, зокрема, варіантність у вузькому розумінні (часткова модифікація того самого мовного знака характеризується тотожністю значень і не порушує тотожності знака самому собі, це т.зв. формальні варіанти) і в широкому розумінні (це множинність засобів вираження того самого значення, тоді і синоніми теж можна вважати варіантами терміна) (Кочан, 2008: 14).

У запропонованому дослідженні послуговуємося визначенням *термінологічна варіантність*, розрізняючи *варіанти терміна* (акцентуаційні, фонетичні, словотвірні, морфологічні та орфографічні модифікації тієї самої терміноодиниці, які можуть різнитися часом виникнення та частотністю використання) і *терміни-варіанти* (усі мовні та мовно-символьні знаки, які вживають на позначення того самого наукового концепту / поняття на різних синхронних зрізах) (Малевиц, 2019: 101).

В українській терміносистемі бібліотекознавства та бібліографознавства функціонують варіанти термінів різних рівнів:

1) фонетичні варіанти: *аудіодокумент – авдіодокумент* (ІР-СЗСТ 18), *проект розвитку бібліотеки – проєкт розвитку бібліотеки, бібліотечна спеціалізація – бібліотечна спеціалізація, спеціалізована бібліотека – спеціалізована бібліотека; бібельдрук – бібльдрук* (СКТ 21), *лясе – ляссе – лассе* (СКТ 91), *пергамент – пергамен* (СКТ 111) та ін.;

2) словотвірні варіанти: *дистантний – дистанційний, інтернетовий – інтернетний, бібліопегістика – бібліопегія* (СКТ 24), *каталоговий запис – каталогізаційний запис – каталожний запис* (ІР-СЗСТ 104); *пекеджінг – пекеджер ‘мале видавництво, яке розробляє і продає ідею чи готову до публікації книгу великому підприємству’* (СКТ 111), *лицьовий рукопис – лицевий рукопис ‘рукописна книга з ілюстраціями-мініатюрами’* (СКТ 87), *стовпець – стовпчик* (СКТ 140), *струменний друк – струменевий друк* (СКТ 140), *систематизування – систематизація* (ІР-СЗСТ 196), *нестационарне обслуговування – позастанціонарне обслуговування* (СОТБІД 33); *подвійна пагінація – здвоєна пагінація* (ДББ 160), *картонний – картоновий* (Сташко 53) та ін.;

3) варіанти за родовою кореляцією: *атрибуція – атрибутування* (СКТ 20), *бібліофільство – бібліофілія* (СКТ 25), *фальсифікат – фальшивка, манжетка (книги) – манжет книги* (СКТ 92), *персоналій – персоналія ‘видання, що містять матеріали, присвячені життю та діяльності певної особи’* (СКТ 113); *філіал бібліотеки – філія бібліотека* (ДББ 229), *читальна зала – читальний зал* (ІР-СЗСТ 229) та ін.;

4) варіанти за кореляцією числа: *центральна бібліотека ‘бібліотека, яка виконує функції координаційного та організаційно-методичного центру, а також центру міжбібліотечного абонементу для бібліотек мережі’ – центральні бібліотеки ‘головні бібліотеки регіонів, які зобов’язані формувати, зберігати та надавати в користування найбільш повне зібрання документів у межах своєї території’* (ІР-СЗСТ 228–229);

5) комбіновані варіанти (переважно акцентно-словотвірні): *стандартний – стандартизований, спеціальний – спеціалізований* (ІР-СЗСТ 101) та ін.;

6) орфографічні варіанти: *інтернет-орієнтована довідка – Інтернет-орієнтована довідка – інтернеторієнтована довідка; інтернет-довідник – Інтернет-довідник* та ін. (порівняно із 2000 роком кількість таких варіантів помітно зменшується);

У сучасній УББТ активно функціонують синтаксичні варіанти:

1) термін-словосполучення – скорочений термін-словосполучення внаслідок універбації: *наукове і популярне видання – науково-популярне видання* (ІР-СЗСТ 138), *наукова та інформаційна діяльність – науково-інформаційна діяльність – НІД* (ІР-СЗСТ 138) та ін.;

2) термін-словосполучення – абрєвіатура (передана і кирилицею, і латиницею): *інформаційна система – інформаційно-пошукова система – ІПС* (ІР-СЗСТ 93–94), *інформаційні технології – ІТ* (ІР-СЗСТ 98), *централізована бібліотечна система – ЦБС* (ІР-СЗСТ 47), *систематичний каталог – СК, Міжнародний стандартний бібліографічний опис – ISBD (International Federation for Library Associations), Міжнародний стандартний номер книги – ISBN (International Standard Book Number), Міжнародна система даних серіальних видань – ISDS (International Serials Data System), Міжнародний стандартний номер серіального видання – ISSN (International Serials Standard Number)* (ІР-СЗСТ) та ін.;

3) термін-словосполучення – термін-словосполучення з різнотипними зв'язками між компонентами (або узгодження, або керування): *документаційна система – система документів, обіг електронних документів – електронний документообіг* (ІР-СЗСТ 73), *запис у фонді – фондівий запис* (ІР-СЗСТ 222), *колектив авторів – авторський колектив* (ДББ 104), *бібліотечний шифр – шифр зберігання документа* (ІР-СЗСТ 168), *книжковий формуляр – формуляр книги* (ДББ 103), *читацький формуляр – формуляр читача* (ДББ 242), *полічний замітник – замітник книги* (ДББ 175) та ін.; виявлено пару варіантів, один із членів якої має зв'язок узгодження, а другий – підрядний зв'язок: *продовжуване електронне видання – електронне видання, що продовжується* (СКТ 15);

4) термін-словосполучення – термін-словосполучення з однотипним зв'язком між компонентами: *відомості про авторське право – відомості про копірайт* (СЗСТ 41); *документ на машинному носіїві – документ на машинограмі* [232: 332];

5) простий термін – термін-словосполучення – термін-гібрид: *мейл – електронна пошта – е-пошта “засіб листування через комп'ютерну мережу”* (ІР-СЗСТ 70) та ін.;

6) термін-комполіт – термін-комполіт: *книгозабезпеченість – книгозабезпечення* (СІБТел), *бібліопегістика – бібліопегія* (СКТ 24) та ін.

Окремим різновидом синтаксичних варіантів є терміни, що мають повну й коротку форму; їх також називають ще *короткими варіантами терміна* (Тур, 2018 : 136): *консервація архівних документів – консервація документів* (там само), *архів електронних документів – електронний архів* (там само: 332), *стародрукована книга – стародрук, першодрукована книга – першодрук* (Сташко, 59), *багатотомне видання – багатотомник* (ІР-СЗСТ 19), *репринтне видання – репринт* (СКТ 128), *титільна сторінка – титул* (розм. *титулка*) (СКТ 146), *рукописний документ – рукопис* (ІР-СЗСТ 192),

колективне авторство – співавторство (ДББ 104), *опис де-візу – де-візу* ‘опис творів друку безпосередньо за примірником видання, а не на підставі бібліографічних відомостей про нього’ (ДББ 55, 152), *надзаголовні дані – надзаголовок* (ДББ 134) та ін.

Оказіонально виявлено випадки цілком протилежного процесу термінотворення і відбору термінів, коли варіант збільшується в обсязі, наприклад: за спостереженням О.М. Тур, у галузі документознавства та бібліографії замість термінів *керування документацією* та *керування документами* прийнято як нормативний термін *керування документаційними процесами* (відповідник суч. англ. records management) (Тур, 2018: 299).

Характерною рисою синонімних пар цього типу є універбація і усунення малоінформативних елементів і частин терміна, що виражають поняття, які є зрозумілими з системи понять у цілому, наприклад: *кінематографічний фільм – кінофільм – фільм* (ІР-СЗСТ 106), *словник мови письменника – словник письменника* (ДББ 205) та ін.

Отже, об’єктивними передумовами для виникнення квантитативних варіантів (різняється лише кількістю компонентів у складі) є, з одного боку, збільшення числа багатоконпонентних термінів, які називають складні поняття сучасного українського бібліотекознавства і бібліографознавства, з іншого – тенденція до економії мовних засобів. У деяких випадках пропущені слова у квантитативних термінах-варіантах можна легко відновити за змістом терміна, наприклад: *електронна довідка – електронна довідка на електронну пошту – електронна довідка на пошту* (Швецова-Водка, 2016: 17). Термінологи, однак, наголошують: «не можна задовольняти вимогу до стислості терміна, порушуючи норми мови або нехтуючи іншими вимогами до термінів»; наприклад, не можна пропонувати до терміна *записування документа* його короткий варіант *запис*, адже термін *запис* позначає наслідок процесу, а тому треба стандартизувати термін *записування* (Тур, 2018: 136).

Важливим аспектом вивчення такого типу парадигматичних зв’язків є питання синонімії та варіантності термінів УББ із міжнародними компонентами. Такі терміноназви частково подібні за формою вираження і різняться лише однією частиною. В УББТ такою, наприклад, є:

1) пара *медіатека – медіацентр* ‘колекція, головним чином, недрукованих документів та матеріалів для їх виготовлення, а також обладнання для роботи з ними’ (ІР-СЗСТ 126);

2) пара *фотографія – фотовідбиток*, що функціонує в межах синонімного ряду із двома наступними термінами *фотографічне зображення* і *фото* (ІР-СЗСТ 225);

3) ряд термінів *кінофільм – кінострічка – кінокартина – кінематографічний фільм – фільм* (ІР-СЗСТ 106);

4) *аудіодокумент – звуковий документ – фонодокумент* ‘документ, який містить звукову інформацію, зафіксовану будь-якою системою звукозапису’ (ІР-СЗСТ 18–19) та ін.

Такі терміни (з-поміж яких функціонує і скорочене словосполучення і його розгорнутий варіант, і різноструктурні терміни) вважають «цілком синонімічними» (А.М. Стебунова) і кваліфікують як словотвірні деривати (Н.Ф. Клименко). Дотримуємося думки більшості термінологів (В.М. Молодець, Л.Д. Малевич, І.М. Кочан), що згаданий вище тип термінів є синонімами, а не варіантами, адже:

1) для їх творення залучено різні структурні компоненти і 2) існує чітке функціонально-стильове розмежування у використанні.

Дослідження явища синонімії та варіантності в межах УББТ доводить, що всі процеси відбуваються за тими ж законами, що і в загальноживаній літературній мові: поява нових слів, зникнення з активного фонду застарілих слів; утвердження іншомовного терміна та поява власне українських відповідників тощо.

Загалом терміни-дублети варто по-різному оцінювати в кожному наведеному вище випадку. Проте якщо вони стали основою для словотвірних гнізд і таким чином увійшли в термінологічну базу УББ, то вилучити їх із системи практично неможливо й, очевидно, для цього немає підстав.

Отже, проблема синонімії і варіантності в термінології і надалі актуальна, її подальше розв'язання допоможе вирішити низку питань формування будь-якої галузевої терміносистеми в синхронії та діахронії. Поява термінів-синонімів і термінів-варіантів переважно зумовлена об'єктивними чинниками, тому є підстави кваліфікувати синонімію і варіантність у термінології, з одного боку, як постійний процес, з іншого – як історично змінне явище; тимчасом як перехід цих явищ із динамічних у статистичні свідчив би, що мова вже не функціонує і не розвивається.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ДББ – Куделько, Е.В. & Мінц, С.Й. (1969). *Довідник з бібліотекознавства і бібліографії* / під наук. ред. М. П. Бронштейн. Харків: Ред.-вид. відділ Книжкової палати УРСР.

ІР-СЗСТ – Рогова, П.І., Чепуренко, Я.О., Зозуля, С.М. & Лобановська, І.Г. (2012). *Інформаційні ресурси. Словник законодавчої та стандартизованої термінології* / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. Київ: Нілан-ЛТД.

КТСБСІ – Швецова-Водка, Г.М. (Ред.) (1998). *Короткий термінологічний словник із бібліографознавства та соціальної інформатики*. Київ: Книжкова палата України.

Шашко – Шашко, М.В. (1996). *Російсько-український словник бібліотечно-бібліографічних термінів*: близько 6700 термінів / Наук.-техн. б-ка держ. ун-ту „Львівська політехніка”. 2-е вид., перероб. і доп. Львів.

СІБТел – *Словник інформаційно-бібліотечної термінології*. URL: <http://lib.nure.ua/slovar>.

СКТ – Буран, В.Я., Медведєва, В.М., Ковальчук, Г.І. & Сенченко, М.І. (2003). *Словник книгознавчих термінів*. Київ: ТОВ «Видавництво Аратт».

СОТБІД – Безрука, М.В. (Уклад.) (2013). *Словник основних термінів з бібліотечно-інформаційної діяльності*. Івано-Франківськ: НТБ ІФНТУНГ.

УБЕел – *Українська бібліотечна енциклопедія*. URL: <http://ube.nplu.org/Alphabit/%D0%91>.

ЛІТЕРАТУРА

- Булик-Верхола, С. (2018). Лексико-семантичні процеси в українській музичній термінології. У Куныч, З.Й., Наконечна, Г.В., Микитюк, О.Р., Булик-Верхола, С.З. & Теглівець, Ю.В. (2018). *Теорія терміна: конкретизація лексико-семантичних парадигм*: монографія (с. 91–121). Львів: Галицька Видавнича Спілка.

2. Геращенко, М. & Добровольська, Л. (2014). До питання про новітню бібліографічну терміносистему (на правах дискусії). *Вісник Книжкової палати*, 5, 22–23.
3. Коваль, А.П. (1970). *Науковий стиль сучасної української літературної мови: структура наукового тексту*. Київ : Вид-во Київського університету.
4. Коваль, А.П. (1965). Синоніміка у термінології. *Дослідження з лексикології та лексикографії* (с. 157–168). Київ: Наук. думка.
5. Корнодудова, Н. (2009). Багатозначність та синонімія у сучасній українській морській термінології. В *Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць* (с. 135–137). Київ: Інститут української мови НАН України.
6. Кочан, І. (2008). Варіанти і синоніми термінів з міжнародними компонентами. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*, 620, 14–19.
7. Кочан, І.М. (1992). Синонімія у термінології. *Мовознавство*, 3, 32–34.
8. Куньч, З. (2019). Закономірності формування терміносистем (на прикладі української риторичної термінології). У Куньч, З., Фаріон, І., Васишин, І., Литвин, О. & Ментинська, І. (2019). *Український науковий термін: діахронний контекст. : монографія* (с. 11–49). Львів: Галицька Видавнича Спілка .
9. Литвин, О. (2019). Генеза української технічної термінології. У Куньч, З., Фаріон, І., Васишин, І., Литвин, О. & Ментинська, І. (2019). *Український науковий термін: діахронний контекст : монографія* (с. 100–129). Львів: Галицька Видавнича Спілка.
10. Малевич, Л. (2008). Термінологічна варіативність на сучасному етапі: теоретичні і прикладні виміри. *Українська мова*, 1, 100–111.
11. Мартиняк, О. (2008). Явище синонімії у термінологічній лексиці. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*, 620, 100–103.
12. Польщикова, О. (2010). Синонімія в українській телекомунікаційній термінології. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*, 675, 42–44.
13. Тур, О.М. (2018). *Документознавча термінологія: проблеми уніфікації та стандартизації*. Кременчук.
14. Турчин, В.В. (2004). *Прагматика наукового терміна*. Івано-Франківськ: Факел.
15. Фецько, І. (2014). Синонімія в сучасній українській музейній терміносистемі. *Мандрівець*, 2, 65–70.
16. Хирівська, Г. (2016). Явище синонімії в українській фармацевтичній термінології. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. Poznań : Uniwersytet im. Adama Mickiewicza. Instytut Filologii Rosyjskiej, T. 4, 167–172. URL: <http://pressto.amu.edu.pl/index.php/sup/article/viewFile/5890>.
17. Швецова-Водка, Г. & Романуха, З. (2016). *Термінологія бібліографічного інформування. Бібліотечний вісник*, 1 (231), 46–51.

Roksana Bilousova

SYNONYMY IN THE TERMINOLOGY OF UKRAINIAN LIBRARY SCIENCE AND BIBLIOGRAPHY

The article is devoted to synonyms (doublets) within the terminology of Ukrainian library science and bibliography of early XXI century.

The study has found that synonyms in the terminology of Ukrainian library science and bibliography are combined into pairs and series with different number of synonyms-components: 1) two-component: *internet-orientovana dovidka - vebliohrafichna dovidka* [*Internet-oriented reference - web-reference*]; 2) three-component: *dialohova informatsiy-*

no-poshukova systema – interaktyvna inf.-poshuk. systema – onlaynova inf.-poshuk. system [dialog information retrieval system - interactive inf.-search. system - online inf.-search. system]; 3) four-component: virtualna biblioteka – merezheva b. – elektronna b. – onlaynova b. [virtual library – network l. – electronic l. – online l.]; 4) six-component: spozhyvach informatsiyi – spozhyvach – oderzhuvach informatsiyi – retsyipyent – korystuvach informatsiyoi systemy – abonent biblioteky [consumer of information - consumer - recipient of information - recipient - user of information system - library user], etc.

It is outlined that the structure of the synonyms-doublets of Ukrainian library science and bibliography terminology are combined as follows: a) one-component terms: *preface - introduction*; b) one-component term – *yuksatapozit* (with the second part of the composite): *“pravdnyk” - original – original source*; c) phrase *yuksatapozit - juxtaposition: multilingual dictionary – dictionary-polyglot*; d) composite - composite: *buktreylер – knyhotreylер [book trailer - book trailer]*; e) one-component term - word-combination: *book design - design in the book, artistic construction of the book*; e) one-component term – composite – word-combination: *informatyka – informatsiyeznavstvo – informatsiyina nauka [informatics; information science, information science]*; e) terms-word-combination: *virtual'na dovidka – tsyfrova dovidka – elektronna dovidka – dovidka v real'nomu chasi [virtual inquiry - digital inquiry - electronic inquiry - real time inquiry]*, etc.

Thus, it can be derived that synonymy in the terminology of library science and bibliography is a common phenomenon and requires ongoing research by scientific professionals.

Key words: synonym, term, terminology of library science and bibliography.

LEGEND

ДББ – Kudelko, E.V., Mints, S.Y. (1969). *Dovidnyk z bibliotekoznavstva i bibliohrafi / Ed. M.P. Bronshtein. Kharkiv: Red. vyd. viddil Knyzhkovoї palaty URSR (in Ukr.)*.

ІР-СЗСТ – Rohova, P.I., Chepurenko, Ya.O., Zozulia, S.M. & Lobanovska, I.H. (2012). *Informatsiini resursy. Slovnyk zakonodavchoї ta standartyzovanoi terminolohii / NAPN Ukrainy, Derzh. nauk.-ped. b-ka Ukrainy im. V.O. Sukhomlynskoho. Kyiv: Nilan-LTD (in Ukr.)*.

КТСБСІ – Shvetsova-Vodka, H.M. (Ed.) (1998). *Korotkyi terminolohichnyi slovnyk iz bibliohrafoznavstva ta sotsialnoi informatyky. Kyiv : Knyzhkova palata Ukrainy (in Ukr.)*.

Сташко – Stashko, M.V. (1996). *Rosiisko-ukrainskyi slovnyk bibliotechno-bibliohrafichnykh terminiv: blyzko 6700 terminiv / Nauk.-tekhn. b-ka derzh. un-tu „Lvivska politekhnika”. 2-e vyd., pererob. i dop. Lviv (in Ukr.)*.

СІБТел – *Slovnyk informatsiino-bibliotechnoi terminolohii*. Retrieved from <http://lib.nure.ua/slovar> (in Ukr.).

СКТ – Buran, V.Ia., Medvedieva, V.M., Kovalchuk, H.I. & Senchenko, M.I. (2003). *Slovnyk knyhoznavchyykh terminiv. Kyiv: ToV “Vydavnytstvo Aratt” (in Ukr.)*.

СОТБД – Bezruka, M.V. (Compiler) (2013). *Slovnyk osnovnykh terminiv z bibliotechno-informatsiinoї diialnosti. Ivano-Frankivsk: NTB IFNTUNH (in Ukr.)*.

УБЕел – *Ukrainska bibliotechna entsyklopediia*. Retrieved from <http://ube.nplu.org/Alphabet/%D0%91> (in Ukr.).

REFERENCES

1. Batsevych, F.S. (2005). *Linhvistychna henolohiia: problemy i perspektyvy. Lviv: PASHS (in Ukr.)*.
2. Bohdan, S. (1998). *Indyvidualno-avtorski zvertannia ukrainskoї epistoliarrii. In S. Bohdan (1998). Movnyi etyket ukrainsiv: tradytsii i suchasnist (pp. 167–173). Kyiv: Ridna mova (in Ukr.)*.
3. Bybyk, S.P. (2013). *Usna literaturna mova v ukrainskii kulturi povsiakdennia. Nizhyn (in Ukr.)*.

4. Chemerkin, S.H. (2009). *Ukrainska mova v Interneti: pozamovni ta vnutrishnostrukturni protsesy*. Kyiv (in Ukr.).
5. Cherednychenko, I.H. (1962). *Narysy z zahalnoi stylistyky suchasnoi ukrainskoi movy*. Kyiv: Radyanska shkola (in Ukr.).
6. Ivashchenko, V. (2011). Kohnityvne terminoznavstvo: perspektyvy rozvytku. *Terminolohichniy visnyk*, 1, 47–54 (in Ukr.).
7. Kazymyrova, I.A. (2015). Z istorii formuvannia ukrainskoi linhvistychnoi terminolohii: “Bukvar” Ivana Fedorova (1574). *Terminolohichniy visnyk*, 3(2), 5–11. Retrieved from : http://nbuv.gov.ua/UJRN/terv_2015_3%282%29_3 (in Ukr.).
8. Kazymyrova, I.A. (2017). Prykladna linhvoterminohrafia v typolohichnomu aspekti. *Movoznavstvo*, 2, 55–68 (in Ukr.).
9. Kots, T.A. (2018). *Ukrainske slovo v presi kintsia XX — pochatku XXI st.: dynamika literaturnoi normy*. Kyiv (in Ukr.).
10. Koval, A.P. (1987). *Praktychna stylistyka suchasnoi ukrainskoi movy*. Kyiv: Vyshcha shkola (in Ukr.).
11. Kuzmenko, V.I. (2009). *Epistoliarna literatura, Epistoliarii*. In *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy*. Retrieved from: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=17943 (in Ukr.).
12. Lenets, K.V. & Pylynskyi, M.M. (1989). Epistoliarnyi styl v istorii ukrainskoi literaturnoi movy. In Yermolenko, S.Ya. (Red.) (1989). *Zhanry i styli v istorii ukrainskoi literaturnoi movy* (pp.160–198). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
13. Lenets, K.V. (1983). Epistoliarnyi styl. In M.M. Pylynskyi (Red.) (1983). *Styl i chas: (Khrestomatiia)* (pp. 203–211). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
14. Lenets, K.V. (2007). Epistoliarnyi styl. In V.M. Rusanivskiyi & O.O. Taranenko (Red.) (2007). *Ukrainska mova. Entsyklopediia* (p. 190). Kyiv: “Ukr. entsyklopediia” im. M.P. Bazhana (in Ukr.).
15. Matsko, L.I., Sydorenko, O.M. & Matsko, O.M. (2003). *Stylistyka ukrainskoi movy*. Kyiv: Vyshcha shkola (in Ukr.).
16. Mazur, N.V. (2013). Linhvistychnyi analiz memuarного tekstu. *Filolohichni studii. Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu*, 9, 576–582 (in Ukr.).
17. Nayrulin, A.O. (2001). Pytannia istorii ta teorii epistoliarnoho styliu ukrainskoi movy. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu*, 117/118, 53–62 (in Ukr.).
18. Ponomariv, O.D. (1993). *Stylistyka suchasnoi ukrainskoi movy*. Kyiv: Lybid (in Ukr.).
19. Pylynskyi, M.M. (1976). *Movna norma i styl*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
20. Rudenko, S.M. (2002). Vnutrishnia forma ta motyvovanist terminiv pidmovy tekhnolohii kharchuvannia. *Kultura narodov Prychernomia*, 32, 120–124. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/75168/43-Rudenko.pdf?sequence=1> (in Ukr.).
21. Rusanivskiyi, V.M. & Taranenko, O.O. (Eds.) (2007). *Ukrainska mova: Entsyklopediia*. Kyiv: “Ukrainska entsyklopediia” im. M.P. Bazhana (in Ukr.).
22. Shabat-Savka, S.T. (2014). *Katehoriia komunikativnoi intentsii v ukrainskii movi*. Chernivtsi (in Ukr.).
23. Sharpylo, B.A. (1993). Do problemy istorichnogo vvychennia ukrainskoho epistoliarnoho styliu. *Problemy filolohiyi: Zbirnyk naukovykh prats', prysv. 70-richchyu Luhans'k. derzh. ped. in-tu* (pp. 113–120). Luhans'k (in Ukr.).
24. Shevelov, Yu. (1983). Kulishevi lysty i Kulish u lystakh. *Suchasnist*, 7, 7–38 (in Ukr.).
25. Skab, M.S. (2002). *Funktsionalna sfera apeliatsii v ukrainskii movi (semantyka, hramatyka, prahmatyka, stylistyka)* [Synopsis of Doctoral thesis]. Institute of the Ukrainian Language (in Ukr.).
26. Yermolenko, S.YA. (1999). *Narysy z ukrainskoi slovesnosti: (Stylistyka ta kultura movy)*. Kyiv: Dovira (in Ukr.).
27. Zhuravlova, N.M. (2012). *Poetyka ukrainskoi epistoliarnoi vvichlyvosti XIX – pochatku XX stolittia*. Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi universytet (in Ukr.).